

A MAGYAR ŐSTÖRTÉNET VÁZLATA

FODOR ISTVÁN

A magyarság 895-ben telepedett meg a Kárpát-medencében. Korábbi történelmünkön igen kevés írott forrással rendelkezünk, azok is főként VIII–IX. századi életútjukra vetnek némi fényt, amikor a magyar törzsek a Kaukázustól és a Fekete-tengertől északra elterülő sztyeppei és ligetes sztyeppei területen éltek. Ezért a magyar nép kialakulásának (etnogenezisének) és legkorábbi történetének kérdéseit elsősorban az ún. történeti segédtudományok módszereivel vizsgálhatjuk, amelyek közt a nyelvtudomány, a régészet, néprajz, embertan, valamint a történeti növénytan és állattan játssza a legfontosabb szerepet, bár ezek mellett még számos más tudomány szak eredményei is hasznosíthatók. Az utóbbi időben e téren is megnőtt a természettudományok jelentősége. A modern őstörténet-kutatás komplex módszerrel hasznosítja, illetve dolgozza fel a különböző tudományágak eredményeit.

A 895-ös honfoglalást megelőzően a magyarság a Kárpátoktól keletre élt, s mintegy két évezred alatt hosszú vándorutat tett meg végleges hazájáig. Az előmagyar népcsoportokat a rokon nyelvű uráli (finnugor) népalakulatokkal lazább-szorosabb kötelékek fűzték egybe, míg a magyarság önálló népalakulattá (etnikummá) nem vált. Ugyanakkor a legkorábbi időszakoktól tetten érhető a nem rokon nyelvű és eredetű népcsoportokkal való kapcsolataik, amelyeket híven tükröznek a magyar nyelv különböző korú és eredetű jövevényszavai.

A magyar őstörténet fogalmába tehát beletartozik a magyar nép etnogenezisének hosszú folyamata, valamint az ősmagyar nép története és vándorlásának időszaka a honfoglalásig. E mintegy 6–7 évezredet átfogó hosszú történelmi életút az alábbi fontosabb korszakokra tagolható.

I. *Az uráli őshaza.* A nyelvtörténet és a régészet módszereivel az uráli (finnugor és szamojéd) nyelvcsalád népeinek története nagyjából az i. e. VI–IV. évezredig követhető vissza. Ebben a korban a még nagyjából egységes nyelven beszélő uráli népcsoportok főként az Urál-hegység középső és déli vonulata és az Ob–Irtis folyók által határolt területen éltek. I. e. IV. évezredei (újkőkori) településeiket a régészek főként a kisebb tavak és folyók partján találták meg. Természeti gazdálkodással (halászáttal, vadászattal, gyűjtögetéssel) foglalkoztak. Ősi művészetük pompás emlékei az Urál keleti oldalán fellelt sziklarajzok. Az igen gyér adatokból sejtethető embertani alkatuk az európai és a mongoloid nagyrasz közötti átmeneti jellegű lehetett, melyet a kutatás uralid típusnak nevez. Ez az időszak nem az uráli nyelvcsalád kialakulásának korszaka, hanem ellenkezőleg: a nagyjából egységes nyelv (alapnyelv) felbomlásának időszaka. Ma még tisztázatlan, hol éltek korábban a nyelvcsalád népcsoportjai, igen valószínű azonban, hogy délről húzódtak erre a területre az átmeneti kőkorszak (mezolitikum) idején.

II. *A finnugor őshaza.* Nagyjából az i. e. IV. évezred közepén az uráli őshaza

területéről egy népcsoport nyugat–északnyugat felé húzódott, és Skandináviában (jórészt a mai Finnország területén) telepedett meg. Valószínű feltevés szerint bennük sejthetjük a lappok elődeit, akik később nyelvet cseréltek. Egy másik népcsoport keletre vándorolt, egészen a Jeniszej és Angara folyók vidékéig. E vándorlás minden bizonnyal az összamojédek kiválását szemlélteti.

Az Urál vidékén maradt finnugorság feltehetően az i. e. III. évezred elején megszállta a hegység nyugati lejtőit, a Káma, Pecsora völgyét, s a Káma Volgába szakadásának körzetét. A természeti gazdálkodás keretein belül jelentős fejlődésnek vagyunk tanúi: fejlettebb eszközfajták jelennek meg, gazdagodnak a házépítési hagyományok, elterjed a déli kapcsolatokról tanúskodó edényművesség, az egykori tóparti települések tözegbe zárt maradványai közt számos művészi kivitelű fa- és csontfaragványt leltek. (Sigir, Gorbunovo.)

III. *Az ugor együttélés időszaka.* Az i. e. III. évezred vége körül felbomlott a finnugor nyelvi egység, s ez a régészeti leletanyagban is jól tükröződik. A Volga, Káma vidékéről a finnugorság nyugati csoportjai hatalmas lendületű nyugati irányú vándorlásba kezdtek, s néhány évszázad alatt hatalmukba kerítették a Felső-Volga vidékét, majd eljutottak a Baltikumig. E népcsoportok későbbi volgai és balti finnek ősei voltak; a Pecsora–Káma–Vjátka vidékén a permi finnugorok elődei éltek, az ugorok (a későbbi obi-ugorok és magyarok ősei) pedig az Uráltól keletre elterülő erdős és ligetes sztyepei területen maradtak.

Az ugarság szállásterülete az Urál-hegység–Ob–Irtis–Isim–Tobol vidékén meglehetősen nagy kiterjedésű lehetett, ahol az egyes ugor csoportokat csak eléggé laza szálak fűzhatték egybe. Erre utal, hogy az ugor nyelvekben meglehetősen kevés az ugor korban keletkezett nyelvi jelenségek száma.

Az i. e. 2000 és 1500 között – az északi csoportokat kivéve – az egész finnugorság életében döntő jelentőségű gazdálkodási változások mentek végbe. Az eurázsiai sztyeppevidéken élő, zömmel ősiráni nyelvű déli szomszédok hatására ekkor ismerkedtek meg a termelőgazdálkodás mindkét ágazatával (az állattartással és földműveléssel), valamint a fémművességgel. Jelen ismereteink szerint e fontos folyamat néhány évszázaddal korábban ment végbe az ugarságnál, mint kelet-európai rokonaiknál. Az ugarság minden bizonnyal a hatalmas területet magába foglaló ún. andronovói bronzkori régészeti kultúra északnyugati területein élt. E műveltség létrehozói a délebbi területeken ősiráni nyelvet beszélő népcsoportok lehettek. A termelőgazdálkodást az ugarság az ő révükön ismerte meg, s déli, valamint keleti hatásoknak tulajdonítható fémművességük kialakulása. (A fenti folyamatot jól szemlélteti, hogy a termelőgazdálkodás és a fémművesség korai szókinccse a finnugor nyelvekben jórészt ősiráni jövevényszó.)

Az ugarság fejlett állattartását igazolja, az ugor nyelvekben máig meglevő közös lótartási terminológia. („Ló”, „nyereg”, „fék” [= zabla], „ostor”, „kengyel” szavak, továbbá a „másodfű ló” és a „harmadikfű ló” [= két-, ill. hároméves ló] kifejezések). E nyelvi bizonyosságot megerősítik a régészeti leletek is: a sírokban lócsontokat, csontzablákat találtak, s Cseljabinszk környékén szekeres temetkezés is előkerült. („Szekér” szavunk iráni eredetű, ugyanúgy, mint a „tehén”, „tej” s „nemez” szavaink, amelyek a fejlettebb gazdálkodású déli szomszédok hatását tükrözik.) A sírokban és a településeken előkerült szarvasmarha- s juhcsontok, valamint a búzamagvak, bronzsarlók és őrlőkövek a földművelő-állattartó gazdálkodás kétségbevonhatatlan bizonyítékai.

IV. *A magyar őshaza.* Az előmagyar népcsoportok minden bizonnyal az ugor szállásterület déli részén éltek, a ligetes sztyeppe övezetében, s a sztyeppe északi peremén. A bronzkor végén (i. e. XIII–X. sz.) meleg és száraz időjárási periódus

köszöntött e területekre, melynek következtében a földrajzi zónahatárok észak felé tolódtak el. Az új életföldrajzi viszonyok közt jelentősen megnehezedett a korábbi megtelepült állattartó-földművelő életmód folytatása. Az új körülményekhez az eurázsiai sztyeppe népei zömmel életmódjuk megváltoztatásával alkalmazkodtak: áttértek a vándorló-legeltető, vagyis a nomád állattartásra, amely a vaskor elején (i. e. VIII. sz. körül) szélteben elterjedt e földrajzi övezetben. E legelőváltó állattartás biztosította az állatállomány élelemmel való ellátását, sőt az állatállomány jelentős növekedéséhez vezetett. Háttérbe szorul viszont a földművelés, mely kiegészítő jellegűvé vált a téli szállásokon.

A sztyeppe északi peremvidékének körzetében élő népek egy része azonban másként reagált a megváltozott életföldrajzi viszonyokra: a zónahatárok elmozdulását követve északabbra húzódtott. Jelen ismereteink szerint az ugor közösség nem egyöntetűen reagált e kihívásra: a laza közösség északi csoportjai (az obi-ugorok elődei) északabbra vándoroltak az Ob alsó szakaszának vidékére, s a későbbiekben itt egybeolvadtak a valószínűleg szintén uráli nyelvű, természeti gazdálkodást folytató helyi népességgel. A déli szállásokon élő előmagyar csoportok viszont áttértek a nomád állattartásra, s a későbbiekben (a vaskor elején) – a száraz éghajlati periódus megszűntével – bizonyára még délebbre húzódtak. Nézetünk szerint ez okozta az ugor közösség végleges felbomlását, s a magyar nép (etnikum) kialakulását, nagyjából az i. e. 1000 és 500 között. Az új etnikum önelnevezése a *magyar* népnév volt, melynek jelentése: „beszélő ember”. E népnév első eleme lappang az obi-ugor vogolok önelnevezésében (manysi), valamint az egyik obi-ugor frátria nevében is (mos).

A nomád gazdálkodást űző magyarság önálló népi létének kezdetétől az eurázsiai nomád népek környezetébe került, ahol ebben az időben az iráni nyelvű (szkíták és rokon népek) túlsúlya volt a jellemző. Az ősmagyarság közvetlen déli szomszédai a Dél-Urál vidékén a korai szarmaták (szauromaték) voltak. A hasonló gazdálkodási mód az idők folyamán hasonló anyagi és szellemi műveltséget, életmódot, szokásokat és hadi szervezetet hozott létre a sztyeppe népeinél. Így az ősmagyarság életmódja és műveltsége is ezeket a színeket öltötte magára, s mind kevesebb elemet őrzött meg az ősi finnugor és ugor hagyományokból, kivéve a környezet hatásának leginkább ellenálló ősi finnugor eredetű nyelvét.

V. *Magna Hungaria*. A nomádok közti gyakori háborúk jelentős népvándorlásokkal, népmozgással jártak. Egy-egy nagyobb sztyeppe háború láncreakcióihoz hasonlóan terjedt tova az Altajtól a Kárpátokig, s a nomád népek tucatjait kényszerítette szállásainak elhagyására. Ilyen hatalmas méretű volt a III–IV. században a hunok által kiváltott népmozgás, az V. században az onogurok nyugati vándorlása, majd a következő évszázadban az avar vándorlás és a belső-ázsiai türk birodalom nyugati terjeszkedése egészen a Kaukázus vidékéig. E nagy népmozgások egyike vethette ki a IV–V. század körül a magyarságot is nyugat-szibériai szállásairól, s kényszerítette nyugati irányú elmozdulásra. Ekkor a Dél-Urál nyugati oldalára, nagyjából az Urál és Volga közti területre költöztek. (Hozzávetőlegesen a későbbi Baskíriába.)

Ez a kor a nagy sztyeppe átrendeződés időszaka: a korábbi, főként iráni nyelvű népek helyét belső-ázsiai eredetű, zömmel török nyelvű és a mongoloid nagyraszhoz tartozó embertani típusú népcsoportok foglalják el. Így a magyarság is új nyelvi, embertani s részben kulturális környezetbe kerül.

A magyarság egésze nagyjából 700-ig élt ezen a területen, amit a régészeti leletek is egyre világosabban igazolnak. Törzsi szervezetben éltek, melynek bizonyítéka, hogy két magyar törzsnév (Jenő és Gyarmat) fennmaradt Baskíriában. 700

körül a magyarság zöme dél-délnyugati irányba, a Volga–Don vidékére vándorolt, s ott telepedett meg. Egy részük azonban továbbra is Baskiriában maradt), ez a jelenleg eléggé gyakori a nomád népeknél), amelyet az arab források, a régészeti leletek (pl. a Bolsie Tigani melletti temető) mellett Julianus domonkos szerzetes 1235–36-os keleti útja igazol. Julianus 1236-ban a volgai bolgár fővárostól két napi járóföldre, a Volgától keletre és a Kámától délre fellelte a keleti magyarokat, s értette a nyelvüket. Ő nevezte ezt a szállásföldet Magna Hungariának, azaz a régi Magyarországának. A tatárok még ebben az esztendőben elpusztították a volgai Bolgárországot és szétszórták a területén élő keleti magyarokat.

VI. *Levédia*. A magyarság zöme a 700 utáni évtizedekben az Alsó-Volga–Don–Donyec–Azovi-tenger vidékére költözött, amely jórészt a Kazár Birodalom kereteibe tartozott. Erről az időszakról az arab és bizánci kútfők már igen sok információt tartalmaznak. A kazár birodalom etnikai tekintetben igen sokszínű volt: a kazárokon kívül a magyarság szomszédai főként onogurok (vagy onogur-bolgárok) és iráni nyelvű alánok voltak. Az onogurok 463-ban költöztek keletről a Kaukázustól északra elterülő sztyeppvidékre. A 630-as években önálló birodalmat hoztak létre Kuvrát fejedelemsége alatt, amelyet 650 körül a kazárok döntöttek meg. Ekkor egyik csoportjuk északra, a Volga–Káma torkolatvidékére vándorolt, másik csoportjuk Aszparuh vezetése alatt az Al-Duna vidékére vándorolt, s itt hozott létre önálló államot; jelentős részük azonban a Don–Kubán vidékén maradt, s elismerte a kazár fennhatóságot. Az alánok a 720–730-as évek arab támadásai előtt az Észak-Kaukázusból menekültek a Don–Donyec vidék ligetes sztyepei területeire.

A Kazár Kaganátus területén a VIII–IX. században rendkívül fontos gazdasági folyamat játszódott le. A kagán katonai ereje meggátolta a keleti nomádok nyugat felé vándorlását, s viszonylagos békét teremtett a kelet-európai síkságokon. Ez biztosította a külső feltételeit annak a megtelepedési folyamatnak, amelynek a térség minden nomád népe részese volt. A földművelő életforma elterjedésének gazdasági oka pedig a földművelés technikájának jelentős fejlődése volt, amely a korábbinál jóval termelékenyebbé tette ezt az ágazatot. A kaganátus alán népessége régtől földművelő volt, s a nomád bolgár–törökség pásztorai közül is mind nagyobb tömegek választották az új életmódot. E folyamatnak kétségkívül részese volt a magyarság is, amely egyre nagyobb földműves és megtelepült népességgel rendelkezett. Ezt igazolja a magyar nyelvben ekkor meghonosodott 250–300 bolgár–török jövevényszó, amelyek nagy része a földművelés és a belterjes állattartás műszavai. E szavak jórészt az onogur–bolgár nyelvből kerültek átvételre. Ezek közül először a magyarság 700 után került kapcsolatba, a Volga mentén észak felé húzódó volgai bolgár népcsoporttal, majd Levédiában a doni bolgárokkal. (A szoros magyar–onogur kapcsolatoknak, s közeli szállásterületen való tartózkodásuknak tudható be, hogy szláv közvetítéssel Európába elterjedt a magyarok *vengr, Ungarn, hongrocs, Hungarian* neve, amely az „onogur” nép nevéből ered.) Igen valószínű, hogy a jövevényszavak jelentős része magából a kazár nyelvből való. A megtelepedési folyamatot a régészeti leletek is igazolják: a honfoglalás utáni magyar falvak szerkezete, építményei, s részben tárgyi kultúrája igen közel áll a Don-vidéki földműves falvakéhoz. A magyarság jelentős része azonban még nomadizált, s kultúrájukat még főként a nomád hagyományok jellemezték, szervezetük, hadrendjük is a nomád mintákat követte.

A kazáriai tartózkodás időszakában a magyar társadalom is jelentős mértékben fejlődött: a hét magyar törzs (Nyék, Megyer, Kürtgyarmat, Tarján, Jenő, Kér, Keszi) fölött ekkor jelenik meg a fejedelmi hatalom, a magyar államiság első csírája. Az első fejedelem Levedi volt (innen e szállásterület elnevezése), aki valószínűleg még a kazár kagán alattvalója volt. A magyarság élén két fejedelem állt (Kende és Gyu-

la), s ez a kettős fejedelmi rendszer szintén kazár mintára és hatásra honosodott meg náluk.

Biztos adataink vannak ebből a korból a magyarság népi összetételének változásairól is, idegen népelemek csatlakozásáról, s néprészek leválásáról. Feltehető, hogy a volgai bolgárokkal való kapcsolat idején csatlakoztak a magyarokhoz az eszkil bolgár törzsből a székelyek ősei. Egy magyar–besenyő összecsapás után (ti. a magyarok kazár szövetségeseik oldalán gyakran háborúztak a Volga és Urál folyók közt élő besenyőkkel) egy magyar néprész leszakadt, s a Kaukázustól délre, a perzsa határvidéken telepedett meg, akiket a forrás szavárdoknak nevez. A IX. század első felében Kazáriában polgárháború ütött ki, de a lázadókat a kagán serege legyőzte. A vereséget szenvedett pártütők a magyaroknál kerestek menedéket, akik nyolcadik törzsként befogadták őket. A bizonyára vegyes népiségű, de kazár nyelvű csatlakozottakat a forrás kabaroknak (jelentése: lázadó) nevezi. A lázadók befogadása valószínűleg elmérgesíthette a kazár–magyar viszonyt, s részben ez, részben pedig a magyar fejedelemnek önállósodási törekvése lehetett az oka annak, hogy a 850-es évek környékén nyugatabbi szálláshelyekre húzódtak.

VII. *Etelköz.* Az Al-Duna–Dnyeszter–Dnyeper vidéki szállásterület, ahol a magyarság a IX. század második felében élt. Jelentősen megerősödtek ekkor kapcsolataik a tőlük északra lakó keleti szláv törzsekkel és a normanokkal. Ennek régészeti bizonyágai is vannak (a Kijevben, Csernyigovban, s Szmolenszk környékén előkerült magyar jellegű leletek), s erről tanúskodnak a magyar nyelv keleti szláv jövevényszavai is. A nomád haditaktikát alkalmazó magyar lovascsoportok forrással adathatóan először 862-ben jelentek meg a frank birodalom keleti tartományában, s hadjárataik később megsűrűsödtek. (A magyarság igen jelentős katonai erőt képviselt: az arab forrás szerint háború esetén 20 ezer lovas tudtak kiállítani.) Ezen ún. kalandozó hadjáratok során jól kiismerték a részekre szabdalt Kárpát-medence életföldrajzi és politikai viszonyait.

893-ban az úzok legyőzték a besenyőket, akik átkeltek a Volgán, s megjelentek a kelet-európai sztyeppén. 894-ben a magyarok, a bizánciak szövetségeseiként legyőzték a dunai bolgárokat, s ugyanebben az évben Pannóniát pusztították. Ez utóbbi hadjárat alighanem a Kárpát-medence birtokbavételének előkészítése volt. A terv megfogalmazásának oka alighanem az lehetett, hogy az etelközi síkságot nehezen lehetett védeni a már ismert, veszedelmes besenyők ellen, a Kárpátok vonulata viszont kitűnő természetes keleti védvonalként kínálkozott. 895 tavaszán a magyar főcsereg Árpád fejedelem vezetésével az Északkeleti-Kárpátokon (a Vereske-hágón) át leereszkedett a magyar Alföldre. Időközben a bolgárok szövetségre léptek a besenyőkkel, s megtámadták az Etelközben hátramaradt népességet és utóvédet. Jelentős vereséget mértek rájuk, mégis a népesség zöme az erdélyi hágókon és szorosokon át be tudott menekülni a hegyláncolat mögé. Ebben az egyszerre hódítást és vereséget is hozó esztendőben Erdély és az Alföld került a magyarok kezére, a Dunántúlt és a Felvidék nyugati részét 900-ban egy sikeres itáliai hadjáratból visszatérve kardcsapás nélkül foglalták el a magyar csapatok. A honfoglaló magyarok, akiknek létszáma félmilliónyi lehetett, új hazájukban főként szláv népcsoportokat találtak, továbbá avar maradványokat, frank és bajor telepeseket. Az itt talált népesség lélekszáma mintegy fele lehetett a honfoglalókéknak.

A magyar nép őstörténete igen sok szempontú tanulsággal jár. A kialakuló ősmagyarság teljesen idegen népi és nyelvi környezetbe került, hiszen mai ismereteink szerint más finnugor nyelvű nép nem tért át a lovasnomád életmódra. A sztyeppén eltöltött mintegy másfél-kétezer esztendő alatt mégis megőrizte nyelvét és népi egységét, nem szóródott szét, s csoportjai nem olvadtak be a gyakran újjászerveződő

sztyepei népalakulatokba, amint ezt annyi más sztyepei népnél megfigyelhetjük. Ennek egyik oka bizonyára az lehetett, hogy – bár népalakulata bizonyára jelentősen változott e hosszú időszak alatt – a csatlakozott népelemek mindig kisebbségben lehettek, s a hatalmi pozíció szempontjából is többnyire alárendelt szerepet játszhattak. Nagy jelentősége lehetett továbbá a finnugor eredetű magyar nyelv idegen voltának is a sztyepei környezetben, hiszen ez megnehezítette az idegenekkel való kommunikációt, s egy olyan zárt kommunikációs rendszerként működött, amelyet a nyelvi környezet nem tudott „feltörni”. Ezt nagymértékben elősegíthette az etnikumon belüli endogámia: a nemzetségek ugyan exogámak voltak, de túlnyomórészt csak a néphez tartozó más nemzetségekkel léptek házassági kapcsolatba. Mindez nem jelenti azt, hogy a külső hatástól teljesen elzárták e közösséget, hiszen a magyarság kultúrája szinte teljesen átalakult a sztyeppén, jelentősen változott embertani alkata, nyelve nagyszámú jövevényszóréteggel gazdagodott. A megmaradás alapvető feltétele volt továbbá az a mindenkori katonai erő, amely – ha nagyobb hatalmak vazallusaként is – meg tudta menteni népét a feldarabolástól, a szétszórástól. Ezért is gyökértelen az a többször felmerült történetírói feltevés, amely szerint a magyarságnak idegen etnikumú vezetőrétege lett volna, s ők szervezték volna nomád néppé a primitív magyarságot.

A magyarság korai történelme más szempontból is egyedi vonást mutat: az egyetlen keleti származású nomád nép volt, amely be tudott illeszkedni az európai népek családjába, s nem morzsolódott fel az új környezetben. A keletről a Kárpát-medencébe érkezett szarmaták, hunok és avarok ugyanis – történelmi mércével mérve – csak rövid ideig tudták itt megőrizni politikai és etnikai önállóságukat, hosszú távon sorsuk az etnikai beolvadás lett.

A nomád népek kárpát-medencei megtelepedése elsősorban földrajzi tényezőkkel magyarázható: az itteni tágas síkvidék, az Alföld az eurázsiai ligetes sztyeppé utolsó nyugati zárványa, tehát az itteni életföldrajzi viszonyok nagyjából megegyeznek azokéval a kelet-európai területekével, ahol e nomád népek korábban éltek. A két terület viszonyai azonban mégsem azonosak: a Kárpát-medencében hiányoznak azok az óriási kiterjedésű pusztaságok, amelyeken e népek keleten nomadizáltak, a Duna és a Tisza óriási árterületei is jelentősen megnehezítették azt a folyómenti ciklikus lejelöltési rendszert, ami keleten jellemezte a nomád gazdálkodást. Jelentős mértékben ennek a földrajzi tényezőnek volt a következménye, hogy a Kárpát-medencébe érkezett nomádok körében viszonylag rövid idő alatt felerősödött a megtelepedési folyamat, lakosságuk egyre nagyobb hányada élt állandó településeken, s gazdálkodásukban egyre nagyobb szerepet játszott a földművelés és a korábban belterjesebb állattartás. Szembetűnő, hogy míg a keletről érkezett nomád népek keleti régészeti hagyatékában szinte egyáltalán nem ismerünk településeket, addig például a magyarországi szarmaták és avarok több tucat települését tárták fel régészeink.

Az említett életföldrajzi körülmény a magyarság gazdálkodására is jelentős hatással lehetett. Bizonyára azzal a különbséggel, hogy a magyarság gazdálkodásában már a honfoglaláskor is jóval nagyobb volt a megtelepült életmód részaránya, mint az említett szarmatáknál és avaroknál. S lényegesen különbözött társadalmuk is azokétól. A Kazár Kaganátus szomszédságában – kazár mintára és hatásra – kialakult a keleti, félnomád típusú fejedelmi hatalom. (Az ún. kettős fejedelemség.) Kétségtelen, hogy a honfoglalás után a megtelepült földművelő életmód előretörése meggyorsult, a nomád gazdálkodás jelentősége néhány évtized alatt nagymértékben csökkent. A keleti típusú, nomád jellegű politikai és katonai szervezet tehát fokozatosan elveszítette gazdasági alapját. Az Európa nyugati és déli területeire vezetett,

zsákmányszerző katonai vállalkozások a X. század közepe után megtörték az erősebb szomszédok ellenállásán. Ez a fejlemény szintén a régi szervezet felbomlását segítette elő. Döntő fontosságú volt, hogy a fejedelem (Géza nagyfejedelem) és környezete felismerte, hogy országa és népe megmaradásának egyetlen esélye, ha alkalmazkodik az európai normákhoz és környezetéhez, hasonló társadalmi berendezkedést alakít ki. Géza fejedelemnek és utódának Istvánnak, az első keresztény uralkodónak ereje is volt e sorsdöntő lépés megtételére. Helyesen ismerték ugyanis fel a magyar gazdaság és társadalom valós helyzetét, ti. azt, hogy e társadalom már jó részt túllépett a nomád életformán, s a keleti típusú politikai és katonai szervezet a társadalom szerves fejlődésének legfőbb akadálya. E változások keresztülvitele (a kereszténység elterjesztése, az európai típusú hűbéri államszervezet kiépítése) a régi berendezkedés híveinek ellenállását váltotta ki, akiknek azonban a magyar társadalomban már nem volt kellő erőtartalékuk ahhoz, hogy a döntő változások irányát megtörjék. Így e belső erőpróba nem forgácsolta szét az ország gazdasági és katonai erejét és nem szolgáltatta ki prédául az országot és népet az erősebb szomszédoknak. Ennek éppen az ellenkezője játszódott le a 800 körüli években az avar birodalomban, ahol a hatalmi arisztokrácia belső küzdelme felemésztette a belső erőtartalékokat, s a külső támadás elsöpörte az avarok országát, s népének sorsát is megpecsételte. Hogy a magyarság történelme nem torkollott hasonlóan zsákutcába a X. század végén, annak oka elsősorban fejlettebb gazdasági és társadalmi szervezete lehetett, s ehhez a hatalom csúcán szerencsés személyi adottságok is társultak: Géza fejedelem és fia, István király személyében mintegy 70 éven át olyan uralkodók álltak az ország élén, akik páratlan éleslátással ismerték fel a veszélyhelyzetből kivezető egyedüli utat, a környezethez való alkalmazkodás szükségességét.

AN OUTLINE OF HUNGARIAN PREHISTORY

Hungarians settled in the Carpathian Basin in 895 A.D. The available records shed light predominantly on their 8th–9th centuries way of life when the Hungarian tribes inhabited the steppe and parkland area north of the Caucasus Mountains and the Black Sea. Their history prior to this time is documented in very few written sources. Therefore, questions concerning the earliest history, or ethnogenesis of Hungarians can only be studied using evidence from the auxiliary disciplines of historical research. These include linguistics, archaeology, ethnography, physical anthropology, historical botany and zoology. Contemporary studies on the ancient history of Hungarians exploit and utilize results from various fields in a comprehensive way.

Prior to the 895 conquest of the Carpathian Basin, Hungarians lived to the east of the Carpathian Mountains. They covered great distances throughout the two millennia of migration which finally brought them to their permanent homeland. Predecessors of the Hungarians had had, more or less tight links with linguistically related Finno-Ugrian population groups in the Ural region, before the two groups became ethnically independent. At the same time, their connections with other groups of people to whom they were related neither linguistically nor in terms of common origin could be perceived from very early times. Such contacts are mirrored by loanwords in the Hungarian language adopted during various periods.

Conceptually, Hungarian prehistory includes the long process of ethnogenesis of the Hungarian people and the history of migrations by the ancient Hungarians

prior to their conquest of the Carpathian Basin. This long historical interval spanning some six to seven millennia, may be subdivided into a number of periods.

The Uralian Period

The history of people belonging to the Uralic linguistic family (Finno-Ugrian and Samoyed) (Fig. 1.) may be followed as far as the 6th to 4th millennia B.C. by means of historical linguistics and archaeological methodology. At that time, Urali-

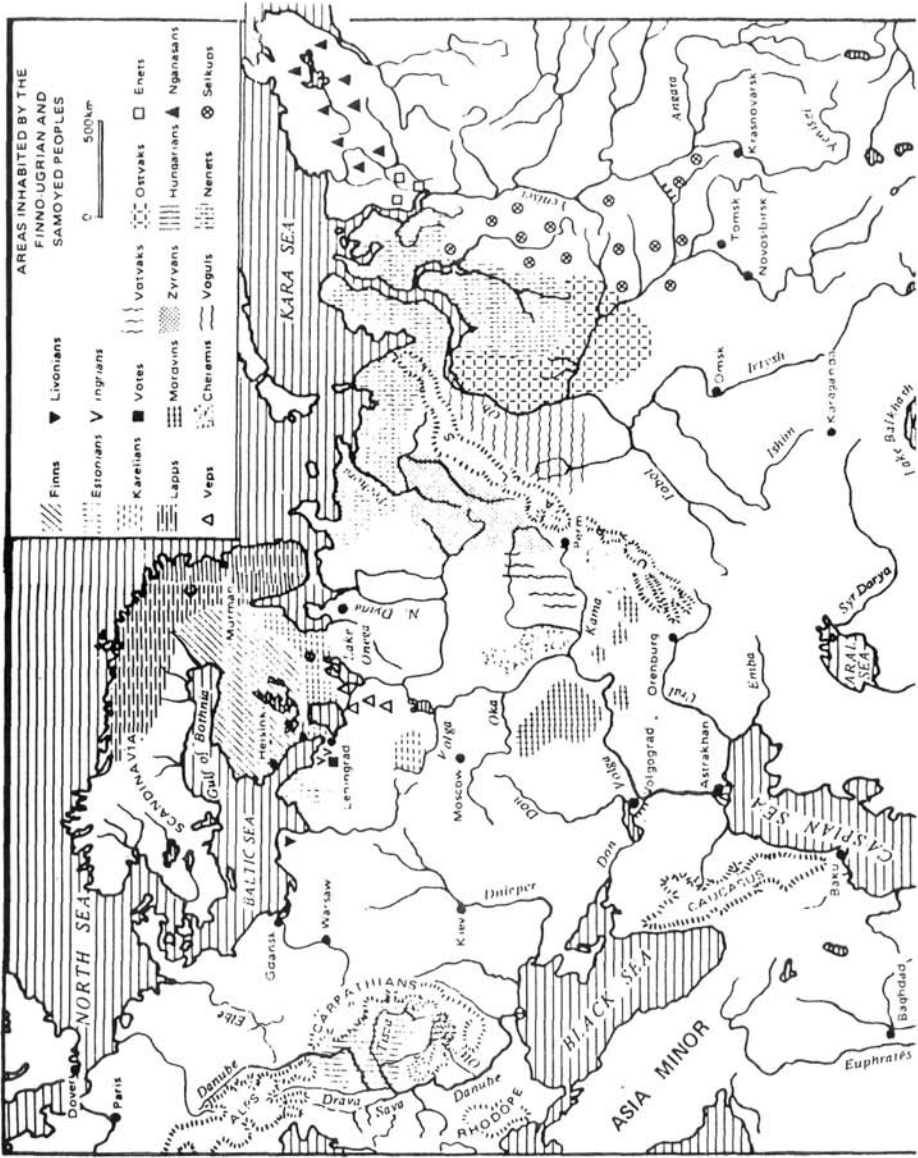

Fig. 1.

The Division of Proto-Uralic

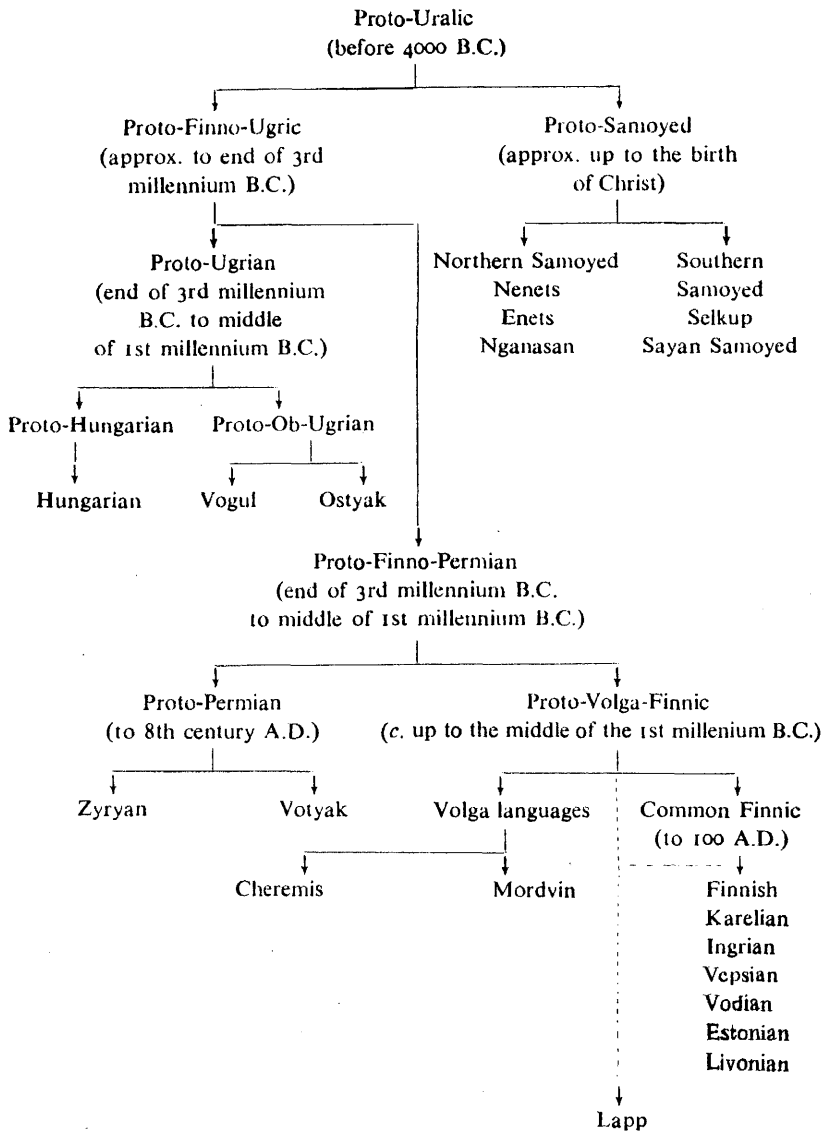

Fig. 2.

an population groups speaking a largely homogeneous language lived predominantly in the area bordered by the central and southern reaches of the Ural Mountains as well as the Ob and Irtysh rivers. Neolithic settlements of these people, dating from the first to the 4th millennia B.C. were discovered by archaeologists mostly on the banks of small lakes and rivers. Their non-productive economy was characterized by the exploitation of natural resources (hunting, fishing and gathering). Unique

monuments of their ancient art are represented by the rock carvings found on the eastern slopes of the Ural Mountains. As much as may be reconstructed from the scanty evidence of anthropological data, their physical constitution displayed transitional characteristics between the European and Oriental racial subdivisions, and these have been designated as the „Uralian type” by researchers. This prehistoric period was not the time, however, when the Uralic linguistic family was formed, but was a time when the more or less uniform (basic) language broke up. It is unclear, what areas had been previously inhabited by population groups from this linguistic family. It is quite likely, however, that they moved to this part of the Ural region from the south sometime during the Mesolithic period. (Fig. 2.)

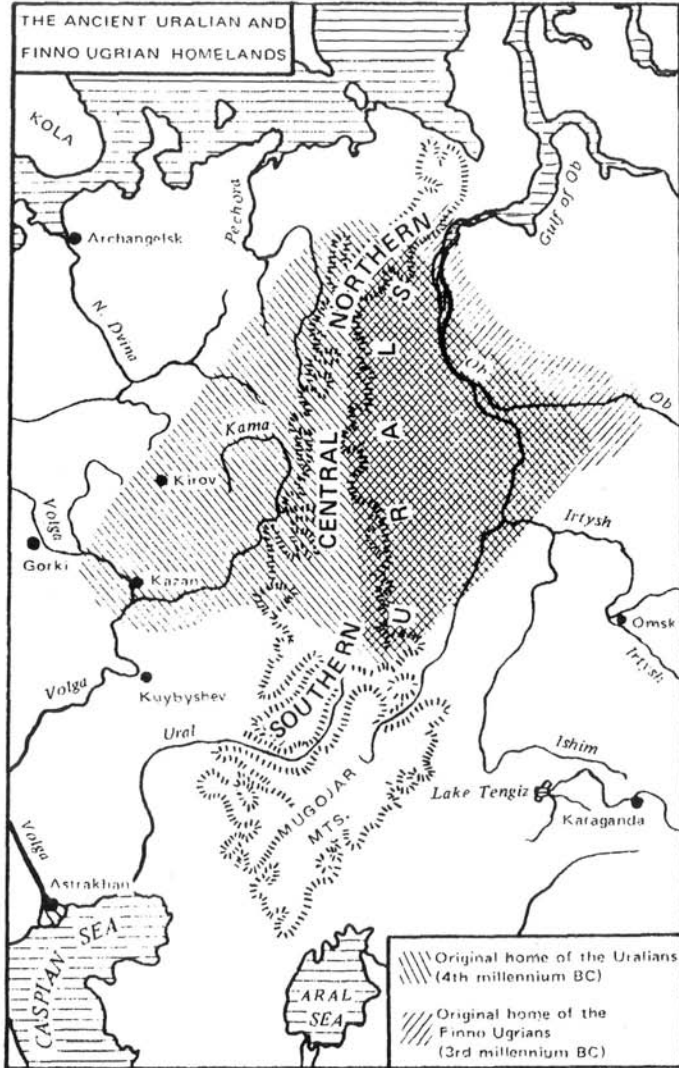

Fig. 3.

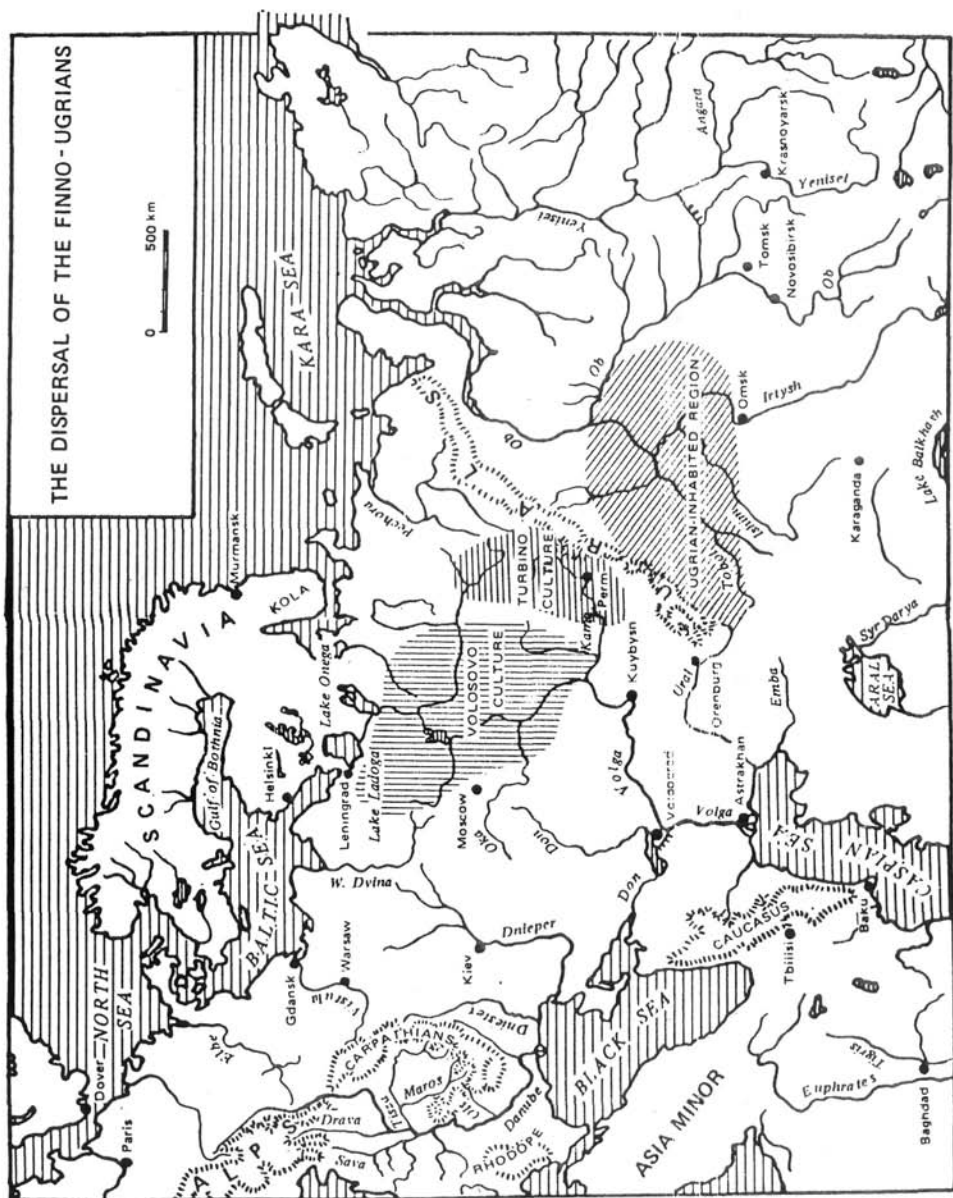

Fig. 4.

The ancient homeland of the Finno-Ugrian peoples

Around the middle of the 4th millennium B.C., one of these population groups moved towards the west-northwest in the ancient Ural homeland and settled in Scandinavia (predominantly in the area of modern Finland). One of the likely hypotheses is that they might have been the ancestors of Lapps who subsequently

changed their language. Another group migrated to the east, all the way to the Yenisei and Angara rivers. This movement most probably represents the separation of ancient Samoyeds from the main body of population.

Finno-Ugrian inhabitants who remained in the Ural region occupied the western slopes of the mountain during the 3rd millennium as well as the valleys of the Kama and Pechora rivers and the area where the Kama flows into the Volga river. Within the framework of their economy using natural resources, a marked development became apparent. More sophisticated artifacts began to occur, traditions of architecture became enriched and pottery remains indicate a southern connection. Among the remains preserved by the peat deposits of lakeshore settlements (such as Sigr and Gorbunovo) a number of artistic wood and bone carvings have also been found. (Fig. 3.)

The period of Ugrian coexistence

The Finno-Ugrian linguistic unit was dissolved by the end of the 3rd millennium B.C. This change is also clearly mirrored in the archaeological material. Western groups of the Finno-Ugrian community moved westward with a great momentum from the region of the Kama and Volga rivers. During the course of a few centuries they had conquered the upper region of the Volga river and reached the Baltic area. These populations became the ancestors of later Volga and Baltic Finnish groups. Ancestors of the Perm Finno-Ugrian population lived in the region of the Pechora, Kama and Viatka rivers. Ugrian populations (ancestors of the later Ob-Ugrians and Hungarians), however, remained in the wooded steppe and parkland areas, east of the Ural Mountains. (Fig. 4.)

The habitation area of the Ugrian group, which populated the Ural Mountains and the regions of the Ob, Irtis, Isim and Tobol rivers must have extended over quite a large area within which small Ugrian communities were only „tied” together through relatively loose contacts. This is suggested by a relatively small number of linguistic phenomena in Ugrian languages which seem to have developed in the Ugrian period.

With the exception of the northern groups, decisive economic changes took place within the Finno-Ugrian community during the years between 2000 to 1500 B.C. Under the influence of their southern neighbours who inhabited the Eurasian steppe region and who primarily spoke ancient Iranian languages, the Finno-Ugrian population was introduced to two important branches of productive economy, animal keeping and land cultivation, in addition to metallurgy. As far as is known today, this process occurred a few centuries earlier in the Ugrian portion of the population than in its Eastern-European component. The Ugrian group most probably inhabited the northwestern territories of the so-called Andronovo Bronze Age archaeological culture. This culture may well have been formed by population groups speaking ancient Iranian, who had previously lived more to the south. The Ugrian agrarian economy was adopted under their influence, while metallurgy developed under stimulation from the south and east. This process is nicely illustrated by the finding that the early vocabularies for both agricultural production and metallurgy in the Finno-Ugrian languages include an overwhelming majority of ancient Iranian loanwords.

The high level of Ugrian animal husbandry is clearly illustrated by the terminology for horse keeping which is common in all Finno-Ugrian languages and had survived to the present („ló” = horse, „nyereg” = saddle, „fék” = cheek bit, „ostor” = whip, „kengyel” = stirrup, „másodfű ló” = „second grass horse”, 2 years old,

„harmadikfű ló” = „third grass horse”, 3 years old). This linguistic evidence is supported by archaeological finds as well. Graves often contain horse bones and carved bone bridle cheek bits. Even a wagon burial was discovered in the surroundings of Cheljabinsk. The Hungarian word „szekér” (cart) is of ancient Iranian origin just like some others such as „tehén” (cow), „tej” (milk) and „nemez” (felt), all of which illustrate the influence of these southern neighbours who had already attained a higher level of economic development. Bones of cattle and sheep as well as whe-

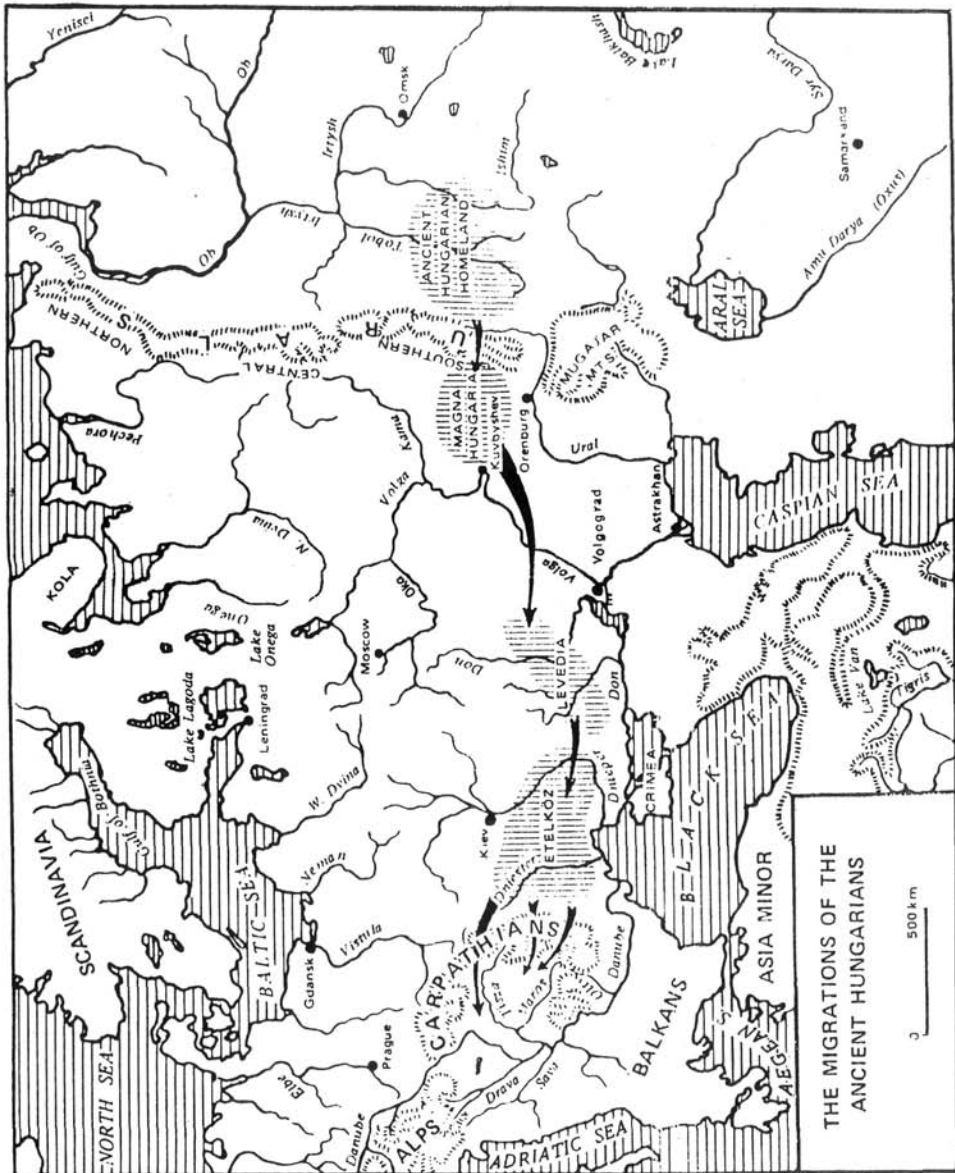

Fig. 5.

at grains, bronze sickles and grinding stones are unquestionable evidence of an economy involved in land cultivation and animal breeding.

The ancient homeland of the Hungarians

Proto-Hungarian population groups probably occupied the southern section of the Ugrian habitation area along the northern edge of the steppe, known to have been a parkland-steppe region. At the end of the Bronze Age (13th to 10th centuries B.C.) a warm and dry climatic period followed in this area. As a result, the borders of geographical zones shifted northwards. Under these new environmental circumstances it became increasingly difficult to pursue the former sedentary mode of animal keeping and cultivation. People of the Eurasian steppe adapted to the new circumstances mostly by changing their way of life. They switched to a mobile, grazing, i.e., nomadic pastoral style of animal husbandry. This had become widespread over the whole of this geographical region by the beginning of the Iron Age (around the 8th century B.C.). By continuously changing pastures these herders could ensure forage supplies for the animal stock and this subsequently contributed to the latter's increase. On the other hand, land cultivation assumed a secondary position and played a complementary role at the winter habitation sites.

A segment of the people who lived in the proximity of the steppe's northern edge, however, reacted to this change of the geographical conditions in a different manner. They drifted in a northerly direction following the new borders of the geographical zones. As far as it is known, the Ugrian community did not react uniformly to this environmental challenge. Northern groups of the loose population complex (predecessors of the Ob-Ugrians) moved northwards towards the lower stretches of the Ob river. Later they merged there with local groups pursuing natural economy, who probably also belonged to the Uralic linguistic division. Proto-Hungarian groups, on the other hand, who lived to the south, converted to pastoralism. Subsequently (at the beginning of the Iron Age) they probably moved even further to the south. It appears that this separation led to the final disintegration of the Ugrian community and resulted in the formation of the Hungarian people as an ethnic group. Between approximately 1000 and 500 B.C. the self-identification of this new ethnic group was "Magyar" as a people. The term means "speaking people". The initial element of this name may be recognized in a latent form in the self-nomination of the Ob-Ugrian Vogul people (Manysi), and in the name of one of the Ob-Ugrian fraternities (Mos). (*Fig. 5.*)

Hungarians, who pursued a pastoral economy, operated within the environment of the Eurasian nomadic people from the beginning of their independent ethnic existence. Of these, the dominance of Scythians and related people may be considered characteristic. In the southern Ural region, early Sarmatians (Sauromate) were the direct southern neighbours of Hungarians. The similar economic systems of the steppe people resulted in comparable material and intellectual cultures, ways of life, customs and military organization. Thus, the ways of life and culture of the ancient Hungarians eventually displayed these traits while less and less of the ancient Finno-Ugrian tradition was preserved. The ancient language of Finno-Ugrian origin is one of the few characteristics which resisted environmental influences.

Magna Hungaria

Wars between the nomadic pastoralist groups resulted in significant migrations or population movements (Czeglédy 1983). Larger wars in the steppe region caused a chain reaction from the Altai to the Carpathian Mountains and forced many of

the pastoralists to abandon their domains. Such enormous movements were initiated by the Huns during the 3rd to 4th centuries, and the westward migration of the Onogur people during the 5th century. These were followed in the next century by the Avar migration and the expansion of the Inner-Asian Turkic Empire westwards, as far as the Caucasian Mountains. It may have been one of these population movements which forced the Hungarians to leave their Western-Siberian habitation area westbound during the 4th to 5th centuries. At that time they moved to the western slopes of the southern Ural region, largely to the area between the Ural Mountains and the Volga river. (This corresponds approximately to the area later called Bashkiria.)

This was the time of major reorganizations over the steppe. The place of the mostly Iranian-speaking people was taken by population groups from Asia Minor who predominantly spoke Turkic languages and represented the Oriental racial division in terms of their physical anthropology. Thus, the Hungarians found themselves in a new linguistic, racial and, in part, cultural environment.

Hungarians as a whole, inhabited this area until around 700 A.D. as revealed by the archaeological finds. They were organized into tribes as is shown by two Hungarian tribal names (Jenő and Gyarmat) that survived in Bashkiria. Around 700 A.D., the majority of Hungarians migrated towards the southwest to the region of the Volga and Don rivers and settled there. Some of them, however, remained in Bashkiria. Such subdivisions were relatively common among pastoralists as mentioned by Arabian sources and reflected in archaeological finds (for example the cemetery near Bolshie Tigani) and also described in the records of Julianus, a Dominican monk, whose travels from Hungary to the East took place during 1235–1236. In 1236, Julianus met Hungarians whose language he understood, in an area which was twodays walking distance from the capital of the Volga-Burgars, east of the Volga and south of the Kama rivers. He called this habitation area Magna Hungaria which corresponds to „Old Hungary”. The country of the Volga-Bulgars was devastated by the Tartar invasion within the same year and the remaining Eastern-Hungarian community in this area dispersed.

Levedia

After 700 A.D., the majority of Hungarians moved into the region of the lower Volga, Don and Doniec rivers and the Azov Sea. Most of this area fell within the boundaries of the Khazar Empire. A number of Arabian and Byzantine sources carry abundant information on this period. From an ethnic point of view, the Khazar Empire was very colourful. In addition to the Khazar people, neighbours of the Hungarians included Onogur (also known as Onogur-Bulgarian) and Iranian-speaking Alan groups. The Onogur people moved from the east into the steppe area north of the Caucasus Mountains in 463. They created an independent empire under the leadership of the sovereign Kuvrat. This empire, however, was brought down by the Khazar around 650. At that time, one of the Onogur groups migrated northwards to the junction of the Volga and Kama rivers. The other group moved into the lower Danube region under the leadership of Asparuh and created an independent state. A significant part of the population, however, remained in the Don–Kuban area and acknowledged the Kazar rule. Arabian offensives during the 720s and 730s forced the Alan people to move from north of the Caucasus Mountains into the parkland–steppe area of the Don and Doniec rivers' region.

A very important economic process took place in the Khazar Khanate during the 8th to 9th centuries. The khan's military force had stopped the westbound mi-

gration of the eastern nomads, thus creating a relatively peaceful period on the Eastern-European Plain. This protection ensured the external conditions for the settlement process in which all of the area's pastoral communities participated. The economic incentive behind this phenomenon was an impressive development in land cultivation techniques which made the sedentary way of life increasingly attractive. Such improvements resulted in the increasing productivity of this branch of economy in comparison to previous times. The Alan population of the Khanate had, by then, been involved in land cultivation for a long time and increasing masses of Bulgarian-Turkic pastoralists chose this new way of life as well. Hungarians were undoubtedly part of this process with an expanding sedentary population pursuing land cultivation. This phenomenon is shown by the 250 to 300 Bulgarian-Turkic loanwords, the majority of which are associated with land cultivation and intensive animal husbandry. Most of these words were adapted from the Onogur-Bulgarian language. Of these population groups, Hungarians first established links with the Volga-Bulgarian people moving northwards along the Volga river after 700 A.D. Subsequently, they came into contact with the Don-Bulgarians in the area of Levedia. Tight connections between the Hungarian ("Magyar") and Onogur populations who occupied neighbouring domains may explain the names 'vengr', 'Ungarn', 'hongrois', and 'Hungarian' which derive from the name of the Onogur people and were spread over all Europe through Slavic mediation. It is very likely that most of the loan-words adopted at that time originated in the Khazar language itself. The settlement process may also be demonstrated by archaeological data. Settlement patterns, building structures and other parts of the material culture discovered in Hungarian villages built after the conquest of the Carpathian Basin all reveal close relationships with the agricultural settlement of the Don river's region. Significant part of the Hungarian population, however, still followed a predominantly pastoral way of life. Consequently, their culture was characterized by nomadic elements and their organization as well as military system followed nomadic patterns. During the stay within the boundaries of the Khazar Khanate, Hungarian society again underwent significant development as well. A sovereign's status was established above the authority of the seven Hungarian tribes (Nyék, Megyer, Kürtgyarmat, Tarján, Jenő, Kér, Keszi) which may be regarded as the first beginnings of state formation. The first sovereign was Levedi (whose name became associated with the habitation area), who probably was the khan's subordinate. Subsequently, the Hungarian power system included two sovereigns (kende and gyula). This duality of the supreme power followed a Khazar pattern as it was brought into existence under its influence.

Reliable data from this period are available concerning the changes in the ethnic composition of the Hungarian community as well. New population elements joined the Hungarians while others became separated from them. One may assume that members of the Eskil Bulgarian tribe, ancestors of the Seklers ("Székelys") were united with the Hungarian population during the intensive period of Hungarian-Bulgarian contacts. Following a Hungarian-Pecheneg showdown (the Hungarians often joined arms with the Khazars in fighting the Pecheneg who lived in the area of the Volga and Ural rivers), a part of the Hungarian population separated and settled south of the Caucasus Mountains near the Persian frontier. This group has been denoted by the name Savard in a variety of sources. During the first half of the 9th century a civil war broke out in the Khazar Khanate, but the khan's army regained control over the insurgents. The defeated usurpers sought refuge with the Hungarians who accepted them as the eighth tribe. While this population was almost certainly heterogeneous, it spoke the Khazar language. In the written sources

this group is called Kabar (meaning "insurgent"). Assimilation of these insurgents most likely spoiled Hungarian-Khazar relations. This deterioration, together with the Hungarian sovereigns' independence ambitions resulted in the Hungarians' moving to territories located more to the west during the 850s.

Etelköz

This new habitation area located in the lower Danube, Dniester and Dnieper rivers' region was occupied by the Hungarians during the second half of the 9th century. Their contacts significantly improved with Eastern-Slavic tribes and Norman groups who lived north of this area. This pattern is also supported by the archaeological evidence (such as Hungarian artifact types found in Kiev, Chernigov and the environs of Smolensk). Additional proof is provided by Eastern-Slavic loan-words in the Hungarian language. Hungarian equestrian units fighting with nomadic warfare tactics appeared in the eastern provinces of the Frank Empire in 862 as documented in written sources. Subsequently, such raids became increasingly frequent. Hungarians represented a considerable military force. According to an Arabic source, they could manage to mobilize as many as 20,000 horsemen in times of war. Repeated incursions of this kind, often referred to as "adventurous raids" in Hungarian, provided a good opportunity for discovering the geographical and political conditions of the then disunited Carpathian Basin.

In 893, the Uz people won over the Pecheneg who appeared on the Eastern-European steppe after having crossed the Volga river. In 894, the Hungarians, in alliance with the Byzantians achieved victory over the Danube-Bulgarians. In the same year they also devastated what had been the Roman province of Pannonia (western part of the Carpathian Basin). This latter offensive was most probably a preparation for the conquest of the Carpathian Basin. The cause behind this plan was, in all likelihood, the fact that the Etelköz plain was difficult to defend against attacks by the dangerous Pecheneg army. The Carpathian Mountain range, on the other hand, represented a formidable natural defense line along the eastern border of the Carpathian Basin. During 895, the Hungarian army's main body descended onto the Great Hungarian Plain through the Verecke Pass in the northeastern Carpathian Mountain under the command of the sovereign Árpád. Meanwhile, the Bulgarians established an alliance with the Pechenegs and attacked the remaining Hungarian population and rear guard left behind in the Etelköz region. Although Hungarians suffered significant losses, the majority of this population managed to flee behind the mountain range crossing the passes and straits into Transylvania. During this year, which brought military success and loss of people simultaneously, the Hungarians occupied Transylvania and the Great Hungarian Plain. Transdanubia (formerly Pannonia) and the western part of Upper Hungary (in the border region with modern Slovakia) were invaded in 900 without any resistance on the way back from a successful military offensive against Italy. The conquering Hungarians, who may have numbered half a million people, met a variety of groups in their new homeland. These predominantly included Slavic population groups as well as remnants of the former Avar occupants, in addition to Frank and Bavarian settlers. The people thus encountered, however, may have been only half the numbers of the conquering Hungarians.

*

The ancient history of the Hungarian people is instructive from a variety of aspects. During the process of its formation, the community of ancient Hungarians

found itself in a completely different ethnic and linguistic environment. As far as one can judge, no other Finno-Ugrian group switched over to an equestrian-pastoral way of life. Hungarians, however, still retained their language and ethnic identity during the 1500 to 2000 years spent in the steppe regions. This population did not disperse and did not merge into the continuously reorganized ethnic formations of the steppe as was the case with many other steppe peoples. One of the reasons behind this phenomenon may be that in spite of the significant changes within this ethnic entity during the long period concerned, newly accepted population elements always remained in the minority and usually played a secondary role in the power structure as well. The peculiarity of the Hungarian language of Finno-Ugrian origin may have significantly contributed to cultural survival in the steppe environment since it hindered interaction with other people and created an impenetrable, closed communication system for the different linguistic environments. Endogamy within the ethnic Hungarian group further contributed to this situation. While the clans were exogamous, marital bonds between them were mostly limited to marriages within the major ethnic group. This, however, does not mean that the community as a whole was completely cut off from external influences. Hungarian culture almost entirely changed in the steppe region and the physical anthropological make-up of this population was significantly modified. The Hungarian language was enriched by a whole stratum of loan-words during this time. The consistently strong military force, which could prevent the dispersal of this group even when it served as a vassal to greater powers, was another important factor in ethnic survival. It is for this reason why the hypothesis of some historians, which assumes that nomadic social organization was introduced to primitive Hungarians by the ruling strata of another ethnic group, does not seem plausible.

The early history of Hungarians has another peculiar feature as well, that is it was the only nomad people of Eastern origin which had succeeded to adapt itself to the family of European nations consequently it did not collapse in the new environment. That is other peoples which had arrived earlier into the Carpathian Basin from the East – like Sarmatians, Huns and Avars – could preserve their political and ethnic independence and identity only for a – historically speaking – short period. For the long run they were marked out by fate for ethnic assimilation.

The settlement of nomad people within the Carpathian Basin can be explained first of all by geographic factors; vast plains, like the Great Hungarian Plain, the last and westernmost relic of the Eurasian steppe with groves offered biogeographic conditions more or less corresponding to those which were characteristic of the Eastern-European regions where these nomad peoples had lived before. However, the conditions of the two regions are not quite identical since in the Carpathian Basin those steppes of vast extension where these peoples used to practice their nomadic way of life in the East, are absent, furthermore large, inundation areas of the rivers Duna and Tisza also impeded considerably the practice of that riverside cyclic pasturage system which was so characteristic of nomad economy in the East. It was due mostly to this geographic feature that among those nomad peoples which had come into the Carpathian Basin the process of settling down accelerated within a relatively short period. A gradually increasing part of the population began to live at permanent settlements and agriculture, together with a stock breeding more intensive than before, was becoming more and more important in the economy. It is conspicuous that while in the eastern archeological record of nomad peoples arrived from the East settlement remains are almost completely missing, dozens of Sarmatian and Avar settlements had been unearthed in Hungary so far.

The above-mentioned biogeographic feature had most probably a great influence on the economy of Hungarians, too, though, no doubt, there was a difference because the ratio of sedentary way of life in the economy of Hungarians was much greater already during the period of Hungarian Conquest than in the economy of the above-mentioned Sarmatians or Avars. Besides, the social structure of Hungarians was also considerably different from that of Sarmatians and Avars. In the neighbourhood of the Khazar kaganate, following the Khazar example and influenced by it a princely power of Eastern half-momadic type (that is the so-called double princely power) had been already developed. Beyond doubt, after the Conquest sedentary agricultural way of life had an ever increasing role while the importance of nomadic economy had decreased within a few decades considerably. Therefore the political and military system of Eastern type and of nomadic character had gradually lost its economic bases. After the middle of the 10th century military campaigns to get spoils of war conducted to the western and southern parts of Europe had already broken under the opposition of stronger neighbours. This also promoted the breaking up of old structures. It was of utmost significance that the reigning prince (Grand Duke Géza) and his entourage had recognized that the only chance for the country and people to survive would be an accommodation to the new environment establishing a social structure meeting European standards. Grand Duke Géza and his successor, King Stephen, the first Christian ruler, had had also the necessary power to take this decisive step. That is they recognized rightly the real position of Hungarian economy and society namely that this society had already exceeded nomadic way of life and that a political and military system of eastern type was already the greatest objection of an organic development of society. The achievement of these alterations (the spread of Christianity, the establishment of a feudal state of European type) produced the resistance of the followers of the old system, yet, they had already no such power reserves within Hungarian society which could have been able to break the process of decisive alterations. Therefore this inner trial of strength did not dissipate the economic and military energies of the country, thus the country and the people did not fall a prey to stronger and more powerful neighbours. Around 800 A.D. a process of just the opposite direction took place in the Avar Empire, when the inner struggles within the aristocracy consumed the inner power resources thus an external assault had overthrown the country of Avars sealing the destiny of the Avar people. That the history of Hungarians had not come to a deadlock at the end of the 10th century was due first of all to their evolved economic and social organization to which some favourable personal endowments were added at the highest level of power. Grand Duke Géza and his son, King Stephen, reigned for more than 70 years and they were rulers who with an extraordinary perspicacity recognized the only way out from the perilous situation – the necessity of accommodating to new standards.

REFERENCES

Bartha, A.

Hungarian Society in the 9th and 10th Centuries. Budapest 1975.

Czeglédy, K.

From East to West. The Age of Nomadic Migrations in Eurasia. In: *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, vol. II. New York 1983, pp. 27–156.

Dienes, I.

The Hungarians Cross the Carpathians. Budapest 1972.

The Hungarians at the Time of the Conquest and Their Beliefs. In: Ancient Cultures of the Uralian Peoples. Ed. P. Hajdú. Budapest 1976, pp. 79–114.

Fodor, I.

The Main Issues of Finno-Ugrian Archaeology. In: Ancient Cultures... pp. 49–78.

The Problem of the Uralian and Finno-Ugrian original home (Archaeological survey). In: Folia Archaeologica, vol. XXVII. Budapest 1976, pp. 149–170.

Research on the Proto-Hungarians. In: The New Hungarian Quarterly, vol. XVIII, No. 68. Budapest 1977, pp. 145–150.

On the earliest Hungarian-Turcic contacts. In: Studia Turco-Hungarica, vol. V. Budapest 1981, pp. 145–151.

In Search of a New Homeland. The Prehistory of the Hungarian People and the Conquest. Budapest 1982.

On Magyar–Bulgar–Turkish Contacts. In: Chuvash Studies. Ed. A. Róna-Tas. (Asiatische Forschungen, vol. 79.) Wiesbaden 1982, pp. 45–81.

Saecula Hungariae – 1000. Selected writings from the age of the Hungarian Conquest to our days. Budapest 1985.

Golden, P. B.

Khazar Studies, I–II. Budapest 1980.

Györffy, Gy.

The Original Landtaking of the Hungarians. Budapest 1975.

Hajdú, P.

Finno-Ugrian Languages and Peoples. London 1975.

Linguistic Background of Genetic Relationships. In: Ancient Cultures... pp. 11–46.

László, Gy.

The Art of the Period of Great Migrations in Hungary. Budapest 1970.

Lipták, P.

Anthropology of the Finno-Ugrian Peoples. In: Ancient Cultures... pp. 133–142.

Macartney, C. A.

The Magyars in the Ninth Century. 2nd ed. Cambridge 1968.

Moravcsik, Gy.

Byzantine Christianity and the Magyars in the Period of their Migration. In: The American Slavic and East European Review, vol. 5 (1946) pp. 29–45.

Byzantium and the Magyars. Budapest 1970.

Róna-Tas, A.

The character of Hungarian–Bulgaro-Turcic relations. In: Studia Turco-Hungarica, vol. V. Budapest 1981, pp. 119–128.

Veres, P.

An Outline of the Ethnic History of the Hungarian People. In: Néprajzi Értesítő, vol. 54. Budapest 1972, pp. 155–181.